למידה מבצעית בשבת

סא"ל, הרב אודי שוורץ – רע"ן הלכה; אע"צ הרב דודי גרינפלד – מפקד ביהמ"ד להלכות צבא

א. הקדמה

ב. תוספת כוח לוחם – חלק ממעשה ההצלה

ג. האם כוונה למטרה צדדית גורעת ממעשה ההצלה?

ד. הלמידה עצמה – פיקוח נפש

ה. האם הדחיה לשבת מורה על כך שהפעילות אינה דחופה?

ו. האם חובה לקבוע את הפעילות ביום חול?

ז. מסקנה

א. הקדמה

שנים רבות מדינת ישראל נמצאה ב"מערכה שבין המערכות" ולא במלחמה כוללת. מלחמת "חרבות ברזל" שפרצה במפתיע בשמחת תורה תשפ"ד, שונה מכל המבצעים אותם הכרנו בהיקפה ובעצימותה, והלקחים המבצעיים שלה ילמדו שנים רבות קדימה.

כוחות צבא רבים בסדיר ובמילואים עוסקים במאמץ המלחמתי באופן ישיר, אולם ישנם מפקדים וחיילים שפועלים גם בעת הזאת בבסיסי האימונים, למען הכשרת דור העתיד של הלוחמים והמפקדים. מטבע הדברים, מפקדים אלו אינם חשופים באופן ישיר למתרחש בשדה הקרב, וניכר שישנן מיומנויות מבצעיות ותובנות, שלא יוכל להשיג אלא מי שחווה את המלחמה על בשרו באופן בלתי אמצעי. בשל כך, הוחלט בצה"ל על שילובם של מפקדי ההכשרה במערך הלוחם לעיתים מזומנות, כך שיחוו את הלחימה עצמה, ויוכלו להעביר את שראו עיניהם וחוו על בשרם לדור ההמשך של הלוחמים, שחלקם עתיד להצטרף ללחימה בדרום או בצפון במהלך החודשים הקרובים. בצה"ל מתבצעים אימונים בכל ימות השבוע מלבד בשבת, על כן, הזמן הטוב ביותר לשלב את מפקדי ההכשרה בלחימה הינו בשבת, כאשר חניכיהם אינם מתאמנים.

לאור זאת, נשאלה הרבנות הצבאית, האם לאשר את שילוב מפקדי ההכשרה בלחימה בשבת?

ב. תוספת כוח לוחם – חלק ממעשה ההצלה

בחלק מהמקרים, חיילים מהכוח הלוחם יוצאים מלחימה להתרעננות, והכוח שמגיע מבסיסי ההכשרה מחליף אותם. במצב כזה, פשוט ששילוב מפקדי ההכשרה מהווה חלק ישיר מהפעילות המבצעית.

אולם, במקרים אחרים שילוב מפקדי ההכשרה נעשה בנוסף לכוח הלוחם הקבוע, כפי שנקבע על ידי המפקדים בהתאם לתו"ל שמנחה אמ"צ[1]. יש לברר, האם מותר לחייל או למפקד להצטרף ככוח נוסף לפעילות, כאשר הדבר כרוך בחילול שבת. מחד, גם בלעדיו ניתן היה לבצע את הפעילות באופן משביע רצון, מצד שני, נוכחותו משמעותית ועשויה לסייע להצלחת הפעילות.

שאלה דומה נשאלנו על ידי חייל מילואים המשרת בגבול הצפון. המחלקה שלו אמונה לרוב לשמור על אחת מנקודות המעבר הסמוכות לגבול, ואינם עוברים גב"ל ונכנסים לשטח האויב. באופן חריג הוטלה עליהם משימה לסייע לכוח שמבצע משימה בעומק השטח. המשימה הוגדרה ליום ראשון, ונוהל הקרב המקדים נקבע לשבת. על פי החלטת המפקדים, הוצבו למשימה החיילים ששהו בשטח במהלך השבת, ואילו החיילים שהיו בחופשה בביתם באותה השבת, ישמרו על הנקודה הקבועה, בעת שחבריהם יפעלו מעבר לגבול. חייל ששהה בחופשה בביתו, שאל האם הוא רשאי לבוא בשבת ולהצטרף אל הכוח המתאמן לקראת הפעילות שביום ראשון, כאשר על פי הגדרת המפקדים הוא רשאי להישאר בביתו, ולא להצטרף לפעולה זו. גם כאן, מחד אין צורך הכרחי שחייל זה ישתתף במשימה, ומצד שני אין דרך לשער בבירור האם לא תבוא תועלת מהצטרפותו. בכדי להשיב על שאלות אלו, נעיין בעיקרון דומה הנוגע לטיפול בחולה שיש בו סכנה.

לגבי חולה שיש בו סכנה, כתב המגיד משנה[2]: "משמע דלכל צרכיו מחללין ואף על פי שאין במניעת דבר שעושין לו סכנה", ואילו הביאור הלכה[3] דייק מדברי ראשונים רבים שחולקים על כך, ואינם מתירים אלא פעולות הנדרשות למניעת הסכנה. עם זאת כתב הביאור הלכה:

> "ודע עוד דאפילו לפי דעת האוסרים הנ"ל היינו דוקא בדבר שברור לנו שלא יכבד חליו ע"י מניעת דבר זה, אבל בדבר שיש חשש שע"י מניעת דבר זה יחלש ויכבד חליו, מחללין עליו השבת, וכעין שכתב ר"ת לגבי יוה"כ וכנ"ל וכן נפסק לקמן בריש סימן תרי"ח. ולפי דברי המאירי הנ"ל ביומא משמע שאם ע"י פעולת החילול הזה יתחזקו אבריו ג"כ, אין למנוע דבר זה מאתו, כיון שהוא חולה שיש בו סכנה".

מבואר, שפעולות שקיים ספק שמא במניעתן תיגרם סכנה מותרות בשבת, גם לדעת החולקים על המגיד משנה. יתירה מזאת, על פי שיטת המאירי, פעולות שיסייעו בהצלה ובזירוזה,

---

1 בהתאם לכך נקבעים הגדרות פיקוח נפש בצה"ל, ראה באריכות בספר הצבא כהלכה פרקים ה-ו, ובספר תורת המחנה פרק לו תשובה א ובנספח "גדרי פיקוח נפש".

2 הלכות שבת פרק ד הלכה יב.

3 סימן שכח סעיף ד.

נכללות אף הן בהיתר, אף כאשר אין הכרח גמור בעשייתן בשבת, וכתב הציץ אליעזר[4], שמשמע שכך היא דעת הביאור הלכה למעשה. הגרי"ש אלישיב[5] סייג את דברי המאירי, וכתב שאין היתר לכל מה שיחזק את החולה, אלא דווקא כאשר קיים חשש שפעולת חיזוק זו נדרשת אף להצלת נפשות.

נראה ברור, שאין בהגדרה המבצעית של אמ"צ על סדרי הכוחות הנדרשים להצלחת הפעילות בכדי לקבוע שאין כל חשש סכנה בכך שלא יצטרפו לפעילות לוחמים נוספים, אלא שבסך השיקולים נראה היה בעיני המומחים שזהו סיכון מחושב וסביר. על כן, הצטרפות כוחות לוחמים, מקצועיים ומאומנים לפעילות מבצעית, יש בה כדי להוציא מחשש סכנה[6]. כל שכן, שעל פי דברי המאירי, כל שהדבר יסייע להשלמת הרפואה ומעשה ההצלה נכלל בהיתר[7].

אף שכאשר אין סכנה בפנינו, אין להתיר תוספת כח רק בכדי למנוע חשש להתפתחות עתידית של סכנה[8], אולם כאשר עומדים בפני סכנה עכשווית, בדומה למלחמה, או לכל פעילות מבצעית מוגדרת להגנה מפני אויבי ישראל שבכל עת מנסים לפגוע בשלום המדינה, מותר לעשות בשבת פעולות שיוסיפו ויחזקו את הביטחון[9].

בהקשר לכך יש להוסיף טעם נוסף להיתר. הירושלמי במסכת נדרים[10] קובע, שרופא יטפל בחולה מסוכן אף אם הוא מודר הנאה ממנו, גם כאשר מצויים שם רופאים אחרים שיכולים לטפל באותה המידה, משום ש"לא מכל אדם זוכה להתרפאות". על פי דרך זו כתב בעל הפתחי תשובה[11], שמותר לרופא כהן להיכנס לביתו של גוסס בכדי לטפל ברפואתו, אף אם מצויים שם רופאים אחרים, משום שיתכן שדווקא על ידו תבוא הרפואה לחולה. אומנם

4 חלק ח סימן טו פרק ט.

5 קובץ תשובות חלק ב סימן כו.

6 בדומה לכך כתב הרב אברהם יצחק נריה (צו בקו עמוד 361) ככל הנראה בשם הגרי"ש אלישיב: "(שאלה:) האם מותר להתנדב לפעולה קרבית במלחמה, הכרוכה בחילול שבת, בשעה שאין מחייבים את החיילים לצאת לפעולה זאת? (תשובה:) ראשית יש לברר אם אמנם פעולה זאת נחוצה או שאינה אלא שיגרת מחנה בעלמא. בפעולה אשר אמנם קרבית היא וחשובה ללחימה, מותר להתנדב ללא כל חשש, הואיל ואין זה חילול שבת כלל ועיקר, אדרבה מצווה היא".

7 יש לציין, שבשו"ת מהרש"ג (חלק ב סימן יד) קובע, שאף העושה פעולות שלא נצרכו כלל להצלה, אך נעשו מתוך מטרה לסייע בה, אין בכך איסור דאורייתא.

8 שו"ת הר צבי או"ח חלק א סימן רא.

9 בהקשר לזה מסתבר לומר שמותר ללוחם להתנדב להשתתף בסיור מבצעי, אף שעל פי הגדרות המפקדים נוכחותו אינה הכרחית, שכן בהצטרפותו עשוי הוא לסייע על ביצוע המשימה באופן מיטבי. כמו כן מסתבר לומר שמותר לקיים סיורים צבאיים בשבת אף מעבר להגדרות של המפקדים, כיוון שמוסיף בכך למערך ההגנה החיוני והנדרש בכל עת.

10 פרק ד הלכה ב, שו"ע יו"ד סימן רכא סעיף ד.

11 נחלת צבי יו"ד סימן שע.

החתם סופר[12] חלק על כך, וכתב שאין להתיר לרופא הכהן להיטמא כשיש רופאים אחרים הבקיאים כמותו, אך כתב בשו"ת שבט הלוי[13] שבוודאי כאשר יש ספק כל שהוא שהאחרים אינם בקיאים כמותו בדבר, מותר לו להיכנס ולטפל בגוסס. על פי דרך זו נראה, שהכנסת כוח נוסף מקצועי ומיומן, היא בכלל ההיתר, כיוון שיתכן מאוד שתהיה בו תועלת ממשית בתוך אי הודאות של המלחמה, ואין לדעת ממי מבין החיילים תצמח הישועה.

כל זאת אף בשגרה ופעולות ביטחון שוטף, אולם במלחמה נאמר היתר רחב יותר "עד רדתה – ואפילו בשבת", והסביר הרב אבידן[14]:

> "החידוש של הדרשה... מורה לנו שלא רק באותם הדברים בהם תלויים חיי אדם או גורל המלחמה או הקרב, אלא גם באותם הדברים שהשפעתם איננה מכרעת, אלא שהם מסייעין למלחמה – מותר לעשותם בשבת".

הרי, שאף אם לגבי חולה שיש בו סכנה נוקטים אנו שאין לעשות את צרכיו שאינם קשורים לעיקר הצלתו, הרי שבמלחמה הדבר הותר באופן רחב, אף כשהצורך בכך אינו חיוני ואקוטי.

ג. האם כוונה למטרה צדדית גורעת ממעשה ההצלה?

כפי שהתבאר, צירוף כוח לוחם נוסף לכוחות הלוחמים מהווה חלק ממעשה ההצלה, ומותר ללוחם להתנדב להצטרף לחבריו הלוחמים כאשר הצטרפותו תסייע להצלחת הפעילות המבצעית. אולם בשאלתנו, מפקדי ההכשרות אינם מצטרפים לכוח הלוחם משום התועלת המבצעית שבכך, אלא משום שהדבר יסייע להכשרתם המבצעית. להלן נברר האם יש בכוונה הצדדית בכדי לגרוע את ההיתר להשתלב בפעילות המבצעית.

הברייתא במסכת יומא[15] דנה בכוונה צדדית הנלווית למעשה הצלה:

> "תנו רבנן: מפקחין פקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח, ואין צריך ליטול רשות מבית דין. הא כיצד? ראה תינוק שנפל לים – פורש מצודה ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – ואף על גב דקא צייד כוורי. ראה תינוק שנפל לבור – עוקר חוליא ומעלהו. והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – אף על גב דמתקן דרגא. ראה שנעלה דלת בפני תינוק – שוברה ומוציאו, והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – ואף על גב דקא מיכוין[16] למיתבר בשיפי מכבין ומפסיקין מפני

12 שו"ת חתם סופר סימן שלח.

13 חלק ג סימן קסד.

14 שבת ומועד בצה"ל עמ' יב.

15 דף פד ע"ב.

16 ראה בספר תוספת יום הכיפורים ובהערות הגרי"ש אלישיב ליומא שם, שביארו מדוע דווקא כאן הוזכרה

הדליקה בשבת והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מבית דין – ואף על גב דקא ממכיך מכוכי[17]".

בדומה לכך נאמר בירושלמי[18]:

"ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונה ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוון להעלותו ולהעלות נחיל של דגים עמו מותר. ר' יוסי בי ר' בון בשם רב חונא היה מפקח בגל ונתכוון להעלות ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר".

המאירי[19] נקט שאין היתר לכתחילה לעשות פעולת הצלה מתוך כוונה למעשה האסור בשבת, וכל כוונת הגמרא לומר שמי שעשה מעשה איסור אגב מעשה היתר פטור:

"אף על פי שהוא יודע בודאי שצד דגים עמו ובלבד שלא יתכוין לצוד את הדגים ואם נתכוין לכך פטור, מ"מ הואיל והוא מתכוין גם כן להעלות את התינוק, ולא עוד אלא אפי' נתכוין להעלות דגים לבד ולא לתינוק, כל שהעלה תינוק עמו פטור ואצ"ל אם כיון לתינוק והעלה דגים לבד שפטור. ובתלמוד המערב אמרו במסכת שבת פרק אורג, ראה תינוק מבעבע בנהר ונתכוין להעלותו ולהעלות נחיל של דגים עמו מותר, היה מפקח בגל ונתכוין להעלותו ולהעלות צרור של זהובים עמו מותר. ויראה על מותר זה שפירושו פטור שלכתחלה ודאי כך שמצרף כונת איסור עם כונת היתר אסור".

יתירה מזאת, כתב האור השמח[20] שמי שמציל נפשות תוך כוונה לאיסור, יש להכות אותו מכת מרדות כמי שהתכוון לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה.

אולם בעל המשנה ברורה[21] הביא שמדברי ראשונים רבים מבואר שאף לכתחילה ניתן להתכוון גם לשם המטרה הצדדית:

"בעיקר דבר זה יש דעות בין הראשונים, כי הנה בחידושי ר' עקיבא איגר הביא בשם הר"ן להקל בזה, וכן בבה"ג בפרק כ"ג מהלכות שבת גורס בסוגיא דיומא אף על גב דמתכוון לצוד כוורי, וכן באידך כולהו, וכן ברוקח סימן ק"ט

בפירוש הכוונה לאיסור. גרסת הרי"ף וראשונים נוספים אינה כוללת לשון "כוונה" גם בהקשר זה.

17 במסכת מנחות (סד ע"א) נחלקו רבה ורבא, האם המתכוון לדוג דגים ולהציל תינוק וכך אכן עלה בידו חייב, ולא הוכיחו להקל מדברי הברייתא, הסביר בספר תוספת יום הכיפורים (שם) שמחלוקת רבה ורבא עוסקת במי שעיקר כוונתו לדגים (והעיקר להלכה שאינו חייב על זה), ואילו הברייתא דנה במי שכוונתו העיקרית להצלה.

18 שבת פרק יג הלכה ו.

19 יומא שם.

20 הלכות שבת פרק ב הלכה טז.

21 שער הציון סימן שכח ס"ק יז.

כתב אף על פי שמתכוון למלאכה ולהציל הרי זה משובח. אכן ברי"ף וברא"ש הגרסא ואף על גב דמתבר בשיפי, ואחר הרי"ף נמשך גם הרמב"ם שלא הזכיר ואף על פי שמכוון לזה [ונשמט זה מהלחם משנה], וכן ברבנו ירוחם נתיב י"ב משמע גם כן דלא מכוון לזה אלא שבלא זה צריך לזה, וכן כתב במאירי סוף יומא שלא יכוון לזה, אך לכל הדעות מיירי שאינו מרבה בפעולה בשביל זה, כן נראה ברור".

למעשה, בדברי המשנה ברורה[22] מבואר שיש להחמיר בדבר, שלא להתכוון לשם איסור[23].

לגבי מי שמתכוון רק לאיסור, פסק המשנה ברורה[24] שיתכן שאף חייב על כך:

"ונ"ל דבמקומות שדרכן להמית כגון נחש בא"י ועקרב בחדייב [עיין שבת קכ"א ע"ב] אפשר אפי' הוא היה מתכוין בצידתו לרפואה ג"כ פטור, כיון דמצוה לבערו מן העולם כדי שלא יהרוג בני אדם... ויש לדחות דהכא קמיכוין רק לרפואה ולא לתועלת שניהם... וא"כ ה"ה הכא אף דעצם הפעולה הוא מצוה במקום שרגילין להמית אדם מ"מ גרע במה שהוסיף בכונתו ועיין".

יתירה מזאת, כתב בספר שמירת שבת כהלכתה[25], שיש מקום להעדיף פעולה של רופא שומר תורה ומצוות משום שיתכן שמי שכוונתו בפעולת ההצלה היא למטרה צדדית בלבד, נחשב כמחלל שבת:

"ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, דנראה דעדיף טפי לעשות המלאכה ע"י שומר מצוות שכוונתו למצוה, כי ע"י עבריין אשר כוונתו רק עבור בצע כסף, אף על גב דקעביד מצוה, מ"מ הו"ל כנתכוין לבשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, דמבואר בקידושין לב, א תוד"ה דמחיל, דגם ע"ז יש משום ולפני עור, וגם אפשר דבני"ד גרע טפי, כיון שבאמת יש כאן חילול שבת, ויתכן שהרופא נחשב כאינו מחלל שבת רק אם כוונתו להצלה, ולא אם מכוון לתשלום".

עם זאת בספר נשמת אברהם[26] כתב בשם הגרש"ז אויערבך לגבי המחמירים בדבר: "אבל לא שהם אוסרים אם כיון", ונראה שכוונתו לומר שגם מי שכוונתו פגומה לא ימנע מלהציל.

בדומה לכך, הסמ"ע[27] חידש שיש להימנע מהכאה בכדי להפריש מאיסור, כאשר כוונתו

22 משנה ברורה סימן שכח ס"ק לח.

23 אולם החיד"א (ברכי יוסף סימן שכח אות ו) נטה להתיר לכתחילה להתכוון גם לשם כוונה צדדית, כל שעיקר כוונתו להיתר.

24 ביאור הלכה סימן שטז סעיף ז.

25 פרק לב הערה קל וכן הוא בשו"ת מנחת שלמה ח"א סימן ז, וכן נקט גם בשו"ת ציץ אליעזר המובא לעיל.

26 או"ח סימן שכח ס"ק מ.

27 סימן תכא ס"ק כח.

העיקרית היא מחמת שנאה, ואילו הט"ז[28] השיג עליו שאף אם כוונתו אינה רצויה, אין בכך בכדי לאסור עליו למעשה להפריש מאיסור. נראה שסבר הט"ז, שאף אם נאמר שעובר הוא איסור בכך שמכה מתוך כוונה שלילית, אין בכך בכדי למנוע את מעשהו החיוני. מסתבר לומר שאף הסמ"ע לא הורה כך אלא לגבי הפרשה מאיסור, שתכליתה הוא מניעת העבירה, ועל כן יתכן שיש להימנע מכך אף למעשה כאשר כוונתו בהפרשתו היא למעשה איסור, אולם לגבי הצלת נפשות יש לקיים התכלית של ההצלה גם אם יעשה הדבר בכוונה שאינה רצויה.

למדנו, שבכלל בעת מעשה הצלה הנעשית בשבת, יש להתכוון לשם הצלת נפשות ולא לשם כוונה צדדית, ויתכן שמי שמתכוון גם לכוונה צדדית אף נחשב למחלל שבת, אולם למעשה לא מצאנו בשום פוסק שיורה למי שכוונתו אינה רצויה להימנע ממעשה הצלה בשבת, וכפי שהורה הגרש"ז אויערבך לבעל הנשמת אברהם.

על כן נראה, שאף אם נניח שהצורך בהכשרת המפקדים להכרת המלחמה מקרוב אינו מצדיק את חילול השבת, אין בכך כדי לאסור את שליחתם לבצע פעילות מבצעית מלחמתית, שהיא עצמה מעשה הצלה גמור, ואף מותר להם לנסוע בשבת למקום למטרה זו[29].

אומנם, בספר פסקי תשובות[30] חידש, שכשנצרכים להדליק אור עבור חולה, יש להעדיף להדליק אותו במקום שלא יהנו ממנו אחרים, בכדי שלא תתערב בכך כוונת איסור, ולדבריו יתכן שראוי היה להעדיף לשלוח למשימה את מי שכוונתו העיקרית למעשה ההצלה ולא ללמידה. אולם נראה שדבריו אינם מוכרחים כלל, שכל מה שכתבו הפוסקים הוא להימנע מכוונת איסור, כל שכן כאשר גם הכוונה הצדדית נובעת אף היא ממחשבה על דרכי ההצלה בעתיד הקרוב או הרחוק.

---

28 שם סעיף יג.

29 יש לעיין, האם במידה ולא יעלה ביד החיילים להועיל ולסייע בפעילות המבצעית בשבת, מתברר למפרע שהמלאכות שביצעו מתוך כוונה עיקרית ללמוד על המלחמה (אם נניח שאין זו כוונת היתר) נחשבו למעשה איסור. הגרז"נ גולדברג (הלכה ורפואה ד) דן בשאלה דומה לגבי רופא שאינו שומר תורה ומצוות, שנסע לבית החולים בשבת כשכוונתו איננה להצלת נפשות, ובאותה משמרת לא הזדמנה לו כל פעולת הצלה. אחרי דיון ארוך, הסיק הגרז"נ שגם באופן זה הרופא איננו חייב, כיוון שעצם הפעולות המכינות להצלת נפשות הותרו בשבת. נראה ברור שכל שכן בעניין חיילי ההכשרה המשתתפים בלחימה בעזה, אין הדבר תלוי אם סייעו באופן להצלה ספציפית, אלא עצם שותפותם במלחמה דוחה שבת.

30 סימן שכח אות כט.

ד. הלמידה עצמה – פיקוח נפש

עד כאן דנו ביחס להשתתפות מפקדי ההכשרות בפעולת הלחימה, מתוך הנחה שהלמידה לכשעצמה אינה דוחה שבת. להלן נבאר, שהלמידה המבצעית בעצמה מותרת בשבת, גם כשהדבר אינו נעשה במסגרת פעילות מבצעית ממשית.

האימונים שמתקיימים בצה"ל כלולים בגדר פיקוח נפש[31] משלשה נימוקים, כפי שפירט זאת בספר הצבא כהלכה[32]:

> "א. כושרו של הצבא למחוץ את התקפת האויב מותנה באימונים רבים, כגון יכולת הפעלה של כלי המלחמה באופן היעיל ביותר, דיוק בקליעה, כושר שרידות ויכולת הפעלה מתואמת של כלל הכוחות. ב. מיומנות הצבא הנירכשת באימונים מהווה גורם חשוב בהרתעת האויב מלתקוף. ג. האימון מצמצם את סכנת ההיפגעות בשגגה".

אף שהגדירו הפוסקים[33] שפיקוח נפש דוחה את איסורי התורה דווקא כאשר מצוי "חולה לפנינו", ולא התירו ניתוחי מתים עבור מידע שיסייע להצלת חולים בעתיד, כבר הורו הגרי"א הרצוג[34] והגר"ש גורן[35] שכאשר זוהי הדרך היחידה להקים מערכת רפואה ציבורית שתטפל בחולים בכל עת, הרי זה בכלל פיקוח נפש. לדעת פוסקים אלו, פשוט שהצורך באימונים נידון כפיקוח נפש, ואף לדעת החולקים, כיוון שלאימונים יש תועלת ממשית בחיזוק ההגנה אף בהווה, הרי שהם בכלל מעשה הצלה כבר כעת.

למרות כל זאת, ככלל אין מקיימים בצה"ל אימונים בשבת, משום שניתן למצוא לכך זמנים אחרים, ורק בעת מלחמה, כשנוצר צורך חריג להכשיר כוחות שאינם מאומנים כראוי לפעילות מבצעית באופן מהיר, מבצעים את האימונים אף בשבת.

לאור זאת נראה, שבאופן עקרוני יש לדון את הלמידה המבצעית בעצמה, כפיקוח נפש, שכן זוהי הדרך הטובה ביותר להכשיר את המפקדים שמגדלים את הדור הבא, להיות לוחמים שיודעים לעמוד באתגרי מלחמה עצימה[36]. הכשרה זו לא תיתכן באופן אחר, אלא רק על ידי מפגש בלתי אמצעי עם סערת הקרב.

---

31 עניין זה הוסבר בספר תורת המחנה חלק ג נספח י.

32 פרק ז.

33 נודע ביהודה תניינא סימן רי ופוסקים רבים נוספים.

34 פסקים וכתבים חלק ה יו"ד סימן קנד ובמקומות נוספים.

35 תורת הרפואה "נתיחת מתים לאור ההלכה".

36 בעת מלחמה שיקול זה מתעצם עוד יותר, שכן אף אם נניח שגם בלא למידה מבצעית זו יוכלו להילחם, כיוון שהתועלת שבהכשרה מסייעת לכך שיוכלו להילחם באופן מיטבי יותר במסגרת החזיתות השונות בהמשך המלחמה, מסתבר שיש לכלול זאת בהיתר "עד רדתה", כפי שהתבאר לעיל.

ה. האם הדחיה לשבת מורה על כך שהפעילות אינה דחופה?

הגרש"ז אויערבך[37] קבע, שהגדרת המצב כסכנה נקבעת על פי האופן בו בני אדם מתייחסים אליו:

"ולענין עיקר הדבר מה נקרא ספק פקו"נ ומה לא, ועד איפה הוא הגבול, גם אנכי בעניי הסתפקתי טובא בזה, אלא שמצד הסברא נלענ"ד דכל שדרך רוב בני אדם לברוח מזה כבורח מפני הסכנה ה"ז חשיב כספק פקוח נפש וקרינן ביה בכה"ג וחי בהם ולא שימות בהם, אבל אם אין רוב בני אדם נבהלים ומפחדים מזה אין זה חשיב סכנה.

קצת דוגמא לכך הרכבת [זריקת] אבעבועות לילדים, אף על גב דמצד הדין אפשר שצריכים באמת להזדרז ולעשותו בהקדם האפשרי אם הרופא אומר שכבר הגיע הזמן לעשותו, אך אעפ"כ אין רגילין כלל לעשותן בבהילות ובזריזות, ולפיכך אף אם באמת יש בזה קצת סכנה הו"ל כמ"ש חז"ל והאידנא שומר פתאים ד' וחלילה לחלל שבת עבור כך, משא"כ אם אחד נמצא במקום כזה שיודע ברור שאם לא ירכיב עכשיו את האבעבועות בשבת יצטרך לחכות ד' או ה' שנים, כיון דבזמן מרובה כזה ודאי נבהלים ומפחדים לשהות, אפשר דשפיר חשיב כפקוח נפש ודוחה שבת".

על פי הגדרה זו כתב בספר הצבא כהלכה, שהגדרת המצב כפיקוח נפש תיקבע על פי אופן ההתנהלות בימות החול: אם רגילים לבצע את הפעולה בהקפדה ובבהילות, תוך ויתור על נוחות בימות החול, יש לבצע את הפעולה אף בשבת, אולם אם דוחים את הפעולה בימות החול מסיבות של נוחות וכדומה, יש ללמוד מכך שהפעולה איננה חיונית ואינה דוחה שבת.

עם זאת, הבהיר בהרחבה בספר הצבא כהלכה[38], שכאשר נמנעים מביצוע הפעולה בימות החול מסיבות ענייניות ומקצועיות, אין בכך כדי למנוע את ביצוע הפעולה בשבת:

"ישנם מצבים בהם פעולות מסוימות נידחו במשך השבוע אך אין בכך הוכחה שאין פעולות אלו מותרות בשבת, אם הפעולה נדחתה מסיבות מבצעיות או מחוסר כח אדם וברגע שנסתלקו סיבות אלו משתדל מפקד הגיזרה שהפעולה תבוצע בזמן מותר לבצען בשבת. להלן מספר דוגמאות: בלילות הקודמים היה ירח מלא ובליל שבת נתכסו השמים בעבים בשעות האחרונות נתקבלו ידיעות מודיעין חדשות בשעות האחרונות התחלפו מפקדים במוצב ולדעת המפקד

37 מנחת שלמה חלק ב סימן לז.

38 פרק טז.

> החדש הפעולה הכרחית להצלה מסכנה בכל המקרים הנ"ל אין באי ביצוע הפעולות במשך השבוע הוכחה שהן אינן מתירות את חילול השבת".

בהקשר של הלמידה המבצעית, דחיית הפעולה לשבת נובעת מכך שרק אז המפקדים פנויים ממלאכתם הקבועה להכשיר את הדור הבא של הלוחמים, ולא משום שהפעולה אינה חיונית וחשובה.

מעבר לכך כתב בספר הצבא כהלכה[39]:

> "ישנם מצבים שפעולה נדחתה במשך השבוע אך קיימות הוכחות אחרות שפעולה זו מותרת בשבת. לדוגמה אם הובאו חיילים מרחוק במיוחד לשם ביצוע משימה זו או אם ביטלו חופשות כדי לבצע פעולה זו, סימן שפעולה זו מותרת בשבת אף שאפשר היה לבצעה קודם לכן".

לגבי לחימה מבצעית ניתן לומר שישנה ראיה ברורה לחשיבות הדבר ודחיפותו בעיני ראשי הצבא, שלא רק שמבטלים את חופשתם של מפקדי ההכשרות בכדי להביאם לשדה הקרב, אלא גם מכניסים אותם למקום סכנה ממשית, על אף החשש הגדול שבדבר.

ו. האם חובה לקבוע את הפעילות ביום חול?

מבואר בשו"ע, שפעולות הצלה שאינן דחופות וניתן לבצען לאחר השבת מבלי שהדבר כרוך בסכנה, אין היתר לעשותן בשבת[40]. אף על פי כן במקום בו קיים ספק קל, שמא עיכוב ביצוע הטיפול יגרור אחריו סכנה, עושים זאת בשבת ולא דוחים אותו לאחריה[41]. מפקדי ההכשרה טרודים בכל ימות השבוע באימון החיילים, ואם ימתינו עם הלמידה המבצעית ליום אחר, הדבר עלול להתבטל או לגרום לפגיעה בתהליך האימון של החיילים, שכשלעצמו מהווה פיקוח נפש (כמו שהתבאר).

על כל זאת יש להוסיף, שכפי שביארנו בתחילת הדברים, הפעילות אותה מבצעים החיילים ואף הלמידה המבצעית לכשעצמה הינם מעשי הצלה מובהקים, הדוחים את השבת ככל פיקוח נפש. על כן נראה שכפי שקבע הגרש"ז אויערבך[42], שאין צורך לטרוח טרחה יתירה בכדי להימנע מחילול שבת בהיתר, כך אין חובה לפגוע במערך האימונים הצה"לי,

---

39 שם.

40 או"ח סימן שכח סעיף ד. בשו"ת יחווה דעת (חלק ד סימן ל) כתב שהלכה זו נוהגת אף לסוברים ששבת הותרה במקום פיקוח נפש.

41 ראה בשו"ת בית אב"י חלק ג סימן פב ובספר רפואה מציאות והלכה סימן א פרק ה, שהתירו ביצוע ניתוחים שאינם דחופים בשבת, כשמדובר היה על חולה שיש בו סכנה, מחשש שדחיית הטיפול תוביל לבסוף לסכנה גדולה יותר.

42 שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן ז, הצבא כהלכה פרק טז סעיף כא, וראה תורת המחנה פרק לו תשובה ב.

שהחיוניות שבו ברורה לכל, בכדי להימנע מחילול שבת בהיתר, שביציאת מפקדי ההכשרה ללחימה בעזה.

כיוצא בזה, דעת הגרש"ז אויערבך[43] שרופא אינו צריך להקדים ולצאת לבית החולים לפני שבת, לטובת משמרת המתקיימת בשבת עצמה, כל שהדבר פוגע בעונג השבת שלו או של משפחתו. כל שכן בנידון זה, שהקדמת הפעולה קודם השבת תגרור פגיעה במערך האימונים הצבאי, שיש בו בוודאי משום מצווה דרבים, אין חובה להקדימה ליום אחר.

עם כל זה, כיוון שככלל לא מתקיימים אימונים בצה"ל בשבת, והלמידה המבצעית נתפסת בעיני חלק מהחיילים והמפקדים בדומה לאימון, משום שניתן לקיימה באופן עקרוני גם במועד אחר, על כן ראוי לקבוע שהגעת מפקדי ההכשרה תתבצע מבעוד מועד ולא בשבת עצמה, וכן להדגיש שההיתר מוגבל לתקופת המלחמה בלבד.

ז. מסקנה

א. מותר לשלב לוחמים ממערך ההכשרה בלחימה בשבת, בכדי להחליף לוחמים היוצאים להתרעננות.

ב. בעת מלחמה, מותר לשלב לוחמים ממערך ההכשרה בכוח הלוחם בשבת לצורך "למידה מבצעית", אף שאין בכך צורך מוגדר לפעילות המבצעית, כל שיש בנוכחותם תועלת לפעילות המבצעית.

ג. במידה ואין בנוכחותם כל תועלת מוגדרת, ושילובם נובע רק מהצורך ב"למידה מבצעית", יש להיוועץ פרטנית עם רבני היחידות, לבחון את מידת הצורך שבדבר, ואת מידת האפשרות לקיים זאת במועד אחר.

ד. ההגעה למקום הלחימה תתבצע קודם השבת, ובמידה והפעילות מסתיימת בשבת, יצאו משם למקום הבטוח הקרוב ביותר, ולא ישובו לבסיס או לביתם עד צאת השבת.

ה. עריכת תחקירים, מצגות ותוצרי למידה תתבצע לאחר צאת השבת.

43 שמירת שבת כהלכתה פרק מ הערה עא, הצבא כהלכה פרק כה סעיף יט.